

Gramatika – zastaralý přežitek, nebo nedílná součást výuky anglického jazyka?

*Pavčina Janáčková**

1. Úvod

Jazyková výuka starších teenagerů a dospělých má svá specifika. Mimo jiné i proto, že často mají už určitou zkušenost se studiem jazyků. Vysokoškolští studenti jsou v posledních letech jen výjimečně začátečníky v angličtině. I na VŠE přicházejí studenti minimálně středně pokročilí. Mnozí z nich kromě školní výuky absolvovali různé další kurzy, často v anglicky mluvících zemích. Náš úkol tedy je rozvíjet jejich znalosti a rozšířit je o odborný jazyk. Studenti rozumí mluvené angličtině, dokáží číst texty s porozuměním a více méně plynne hovoří. Nicméně jedna slabina v jazykové vybavenosti často přetrvává a nemilosrdně se odhaluje při komplexnější konverzaci a zejména v psaném projevu – je to znalost gramatiky.

Stejně tvrdošíjně přetrvává i negativní vztah studentů k výuce gramatiky. Nejčastější reakce, s níž se setkávám, je nechuť, obavy, ale i jisté opovržení.

Jako pedagog před sebou vidím dva úkoly. Zprv identifikovat a překonat tento odpor, tj. vysvětlit studentům, že (a proč) je gramatika nedílnou součástí jazykové výuky. Zadruhé je třeba nalézt maximálně efektivní metody výuky gramatiky a začlenit je do celého výukového procesu.

2. Kořeny negativního vztahu studentů ke gramatice

Pamětníci klasických formálních metod výuky mnohdy s nechtí vzpomínají na nezáživné teoretické výklady gramatiky a nekonečná drilovací cvičení, kdy byly poučky aplikovány na věty vytržené z kontextu. Studenti opakovali dokola věty, o nichž byli často přesvědčeni, že je v reálné konverzaci nikdy nepoužijí. V takovém případě je nechuť zcela pochopitelná.

Nástup komunikativních, přímých metod výuky se zdál být řešením. Podstatou je přenést těžiště výuky z teorie na praxi. Student se hned od začátku setkává s užitým jazykem. Neučí se, nýbrž osvojuje si jazyk přímým kontaktem – poslechem, opakováním. Výhody tohoto přístupu jsou nesporné. Jistě je to nejlepší způsob, jak zvládnout „fonetický šok“ a odbourat eventuelní strach ze zvládnutí cizího jazyka. Pro studenta je nesmírně povzbuzující, když na konci první lekce dokáže říci anglicky „Jmenuji se Pavel, jsem z Prahy, můj učitel je John z Londýna“. A každý týden přibývají další praktické a užitečné věty. Žádná suchá teorie, žádné poučky a pokrok je evidentní. Vzniká iluze, že jazyk je možné si osvojit i bez studia gramatických pravidel. Podlehnutí této iluzi je velmi lákavé.

* PhDr. Pavčina Janáčková; Katedra anglického jazyka, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze.

Základní a jednodušší gramatická pravidla jsou jistě zvládnutelná při použití čistě komunikativního způsobu výuky bez prezentace teoretických pouček. Např. připojení koncovky *-s* ve 3. osobě jednotného čísla přítomného času. Tady stačí učitelova důsledná oprava formou zopakování defektní věty s důrazem na opraveném tvaru – *He works in Prague*. V počátečních fázích výuky je to jistě i vhodné. Student zvládá základní fráze, zhruba se orientuje v podobě osvojovaného jazyka a vlastně používá i nejjednodušší mluvnická pravidla. Později má ambici vyjadřovat se složitěji, hledá prostředky k vyjádření náročnějších myšlenek a faktů. A v tomto okamžiku se objevuje potřeba zvládat i složité gramatické struktury, které jsou jen těžko osvojitelné pouhým poslechem a opakováním. Jinými slovy, vyvstává potřeba gramatického poučení. Toho jsou si samozřejmě vědomi autoři učebnic a zařazují do jednotlivých lekcí gramatické sekce. Prostudovat tyto gramatické části však studenti často pocítují jako porušení tempa interaktivních aktivit, které jsou charakteristické pro komunikativní metodu. Je to rušivý prvek, vyžadující jiný způsob soustředění a práce. Výsledkem je mnohdy odmítání, nechuť a někdy i despekt k těmto „netvůrčím“ aktivitám. Často se ale setkávám i s tím, že studenti, kteří chtějí zvládnout jazyk skutečně výborně, si potřebu gramatického vzdělávání dříve či později uvědomí.

Jakkoli jsem tedy rozhodnou zastánkyní komunikativních metod ve výuce, jsem zároveň přesvědčena, že výuka gramatiky je nezbytná. První krok je přesvědčit o této nezbytnosti studenty.

3. Argumenty ve prospěch výuky gramatiky

Silným argumentem pro užívání komunikativních metod je, že práce ve třídě simuluje cizojazyčné prostředí, které je pro osvojení jazyka nejlepší. Opírá se o ověřený fakt, že pokud se člověk dostane do prostředí, kde nemůže užívat rodný jazyk, osvojí si jazyk svého okolí i bez formálního vzdělávání, tedy i bez výkladu gramatiky. Vstřebává podněty, po jisté době začne komunikovat a postupně se zdokonaluje. Aniz bych metodu zpochybňovala, musím připomenout, že naši studenti se „po zazvonění“ vrací do českého prostředí a komunikují česky. Paralela s osvojováním jazyka v čistě cizojazyčném prostředí je tedy spíše teoretická, nebo alespoň značně limitovaná. Je ostatně narušena už přítomností českého učitele.

Další fakt, který hraje značnou roli, je prostá skutečnost, že každý student už výborně zvládl jeden jazyk – svůj rodný jazyk. Všichni mluvíme mateřským jazykem a jeho ovládnutí nás nestálo žádnou zvláštní námahu. Jak k tomu došlo? Jak „učí“ matky děti mluvit? Jaké informace poskytují? Odpovědi na tyto otázky jsou z hlediska gramatiky zajímavé. Matka, která chce rozvíjet řečové dovednosti dítěte, mu podává informace týkající se slovní zásoby. Učí dítě pojmenovávat a popisovat věci a lidi. Rozhodně mu nedává instrukce jak tvořit otázku, imperativ, kondicionál apod. Přesto každé zdravé se vyvíjející dítě začne v určité době tvořit věty a souvětí. To znamená, že aplikuje gramatická pravidla.

Ponechejme teď stranou otázku, proč tomu tak je, a soustředme se na fakt, že všichni používáme gramatiku rodného jazyka automaticky a intuitivně. Chceme-li vyjádřit nějakou myšlenku, přemýšlíme hlavně o slovech, ne o mluvnické stránce projevu. Slova se nám skládají ve věty jaksi sama od sebe. Je přirozené, že student, který podceňuje nebo dokonce ignoruje mluvnickou stránku osvojovaného jazyka, pak při tvorbě cizojazyčných vět použije stejnou techniku. Ostatně všichni máme do určité míry tendenci aplikovat zažitá mluvnická pravidla rodného jazyka i na slovní zásobu cizího jazyka. Výsledkem

jsou celky skládající se z dobře vybraných anglických slov, které však netvoří anglickou větu, protože nerespektují gramatická pravidla angličtiny. Pro rodilého mluvčího mohou být takové věty i nesrozumitelné. Je tedy zřejmé, že vyjádřit myšlenku v cizím jazyce vyžaduje nejen najít anglické ekvivalenty za česká slova, ale také je správně „seřadit“ do vět. Vzhledem k tomu, že s tímto typem chyb mají studenti bohaté zkušenosti, je pro ně tento argument jasný a přijatelný.

4. Metody výuky gramatiky

Vraťme se nyní k poznatku, že každý jedinec v poměrně raném věku užívá gramatická pravidla rodného jazyka bez toho, že by se je učil. Malé děti dělají chyby, ale jsou to chyby typu: špatný tvar nepravidelného plurálu, préterita nepravidelných sloves apod. Vysvětlit, proč tomu tak je, je snadné. Dítě chybí v jevech, které tvoří výjimky, vybočují ze systému výstavby jazyka, z jeho logiky. Základní pravidla si je schopno osvojit bez teoretického poučení, protože tvoří logický systém, kde jedno pravidlo implikuje další, kde jednotlivá pravidla spolu souvisí a jsou odvoditelná. Proniknout do logického systému procesem postupného podvědomého osvojování je možné a přirozené. A právě tím gramatika je. Mluvnice skutečně není soubor jednotlivých pravidel, která by studenti měli memorovat, ale logicky vystavěný systém. Proč jsou studenti často přesvědčeni o opaku? Protože gramatická výuka se mnohdy odehrává metodou izolovaných prezentací pouček a následného procvičení daného jevu. Nároky jsou pak kladeny pouze na paměť, nikoli na porozumění a zařazení poznatku do systému. Tuto metodu doporučuji vyhradit pro jevy, které systému neodpovídají nebo jejich zařazení je obtížné. Jistě je fér říci studentům, že některé jevy je nutné „nabífloat“. Nicméně prioritní úkol je proniknout do systému výstavby jazyka. Tady může učitel studentovi výrazně pomoci. Základní metoda je velmi jednoduchá: neříkat studentům pouze *jak*, ale i *proč* pravidlo platí. Spolu s informací, že angličtina má pevný pořádek slov ve větě, vysvětlím studentům, že je to logický následek nerozvinuté flexe v angličtině. V češtině poznám podmět podle toho, že je podstatné jméno v 1. pádu, v angličtině, která neskloňuje, podle pozice před přísudkovým slovesem. Na příkladech typu *Petr miluje Evu* a *Evu miluje Petr* a jejich anglickém ekvivalentu pak snadno demonstruji jednu ze základních odlišností gramatických systémů češtiny a angličtiny. Pravidlo přestalo být otázkou pouhé paměti, protože je logické a odvoditelné.

Zastánci výuky vedené výhradně v angličtině budou namítat, že tak do hodiny proniká český prvek. Domnívám se, že v tomto a podobných případech to může být naopak velmi prospěšné. Na určitém stupni pokročilosti se mi osvědčilo nastínit alespoň základní porovnání gramatických systémů češtiny a angličtiny. Stanovením nejvýraznějších rozdílností se automaticky definují jevy, které působí největší problémy – vzhledem k již zmíněnému zafixování mechanismů rodného jazyka.

Osvojování cizího jazyka je hledání synonymního vyjádření. Učitel by měl studenta upozorňovat na dvoukolejnost tohoto procesu. S jistým zjednodušením lze říci, že v oblasti slovní zásoby skutečně můžeme najít synonymní ekvivalent ke slovu v češtině, kdy $X = Y$. U gramatických struktur ale synonyma neexistují. Každý jazyk disponuje svým systémem. V případě jazyků s tak odlišnými gramatickými systémy jako jsou čeština a angličtina rovnici typu $X = Y$ uplatnit nelze. Tento fakt by si studenti měli uvědomovat. Vytvořit jazykový ekvivalent tedy neznamená pouze najít vhodný (synonymický) výraz, ale také ho správně použít, tj. správně aplikovat gramatická pravidla. Naučme studenty k otázce „Jak se řekne ...?“ připojit automaticky i otázku „Jak se to slovo používá?“, tj. jaké jsou jeho

gramatické kategorie. Pokud např. student neví, že *information* je nepočítatelné substantivum, šance použít ho správně ve větě se dramaticky snižuje.

Žádoucí samozřejmě je, aby učitel informace tohoto typu nepodával formou teoretických pouček, ale zařazením jevů do konverzace, uváděním příkladů, paralel a kontrastů, srovnáváním apod. Aktivita zaměřená na rozšiřování slovní zásoby mohou sloužit i k výuce a procvičení gramatiky, např. obměňováním časových výrazů automaticky procvičíme užívání slovesných časů. To vše se může odehrát v rámci pečlivě řízené konverzace. Tak probíhá výuka gramatiky nenásilně a frustrace mizí. Nejde ale o zanedbání této součásti výuky, nýbrž o její integrální zařazení. Na závěr je pak vhodné studenty upozornit, že jejich úspěšná konverzace je výsledkem používání správné slovní zásoby stejně jako správných gramatických prostředků. Následný rozbor nejčastějších chyb nebo zopakování pravidel a zejména jejich systémové zařazení pak studenti chápou jako další krok ve zdokonalování praktických dovedností, nikoli jako teoretické poučování. Gramatika už není hrozba, ale prostředek k zvládnutí jazyka. Negativní postoj se mění v pozitivní motivaci. Student vidí, že gramatika umožňuje efektivní použití slovní zásoby, a tedy komunikaci v angličtině.

5. Závěr

Z výše uvedených důvodů je zřejmé, že gramatika je nedílnou součástí výuky jazyků. Nesmí být podceňována, nesmí se však pro studenty stát ani obávaným prvkem.

Základní chybou je omezit výuku gramatiky na vytvoření seznamu pravidel a pouček. Učitel musí jednotlivá pravidla usouvztažnit, ukázat jejich vzájemné vztahy a neustále zdůrazňovat, že tvoří propojený systém. Mnoho pravidel je vhodné odvodit spíše než prostě prezentovat. Další možnost je prezentovat pravidlo a následně ho zařadit do logické stavby organismu jazyka.

Literatura

BRYSON, B.: *Mother Tongue*. London, Penguin Books, 1991. ISBN 0-14-0143050-x

DUŠKOVÁ, L.: *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha, Academia, 1988. ISBN 21-389-89

Gramatika – zastaralý přezitek, nebo nedílná součást výuky anglického jazyka?

Pavčina Janáčková

Abstrakt

Vysokoškolsí studenti prokazují stále vyšší úroveň jazykových znalostí. Tradiční slabinou zůstává gramatika a charakteristický je i negativní postoj k ní. Nechuť studentů ke gramatice je výsledkem izolovaných drilovacích cvičení nebo neorganického zařazování mluvnických cvičení do výuky vedené komunikativními metodami.

Vzhledem k tomu, že výuka našich studentů probíhá v českém prostředí a oni jsou vystaveni anglickým podnětům pouze v jazykových učebnách, možnost osvojení gramatických struktur bez teoretického poučení je i při použití komunikativních metod limitována. Musíme také počítat s přirozenou tendencí aplikovat anglickou slovní zásobu na zažitá gramatická pravidla rodného jazyka. Výuka gramatiky by však neměla probíhat formou prezentace izolovaných pouček. Každý mluvnický jev by měl být prezentován jako součást gramatického systému. Vhodné je i porovnání systémů češtiny a angličtiny.

Procvičování gramatiky nesmí stát v kontrastu k ostatním složkám výuky, ale musí se stát její přirozenou a nedílnou součástí.

Klíčová slova: gramatika; gramatický systém; výuka.

Grammar – relic or integral part of teaching English?

Abstract

University students nowadays are well equipped with language knowledge. The main weak point which remains is grammar. What is more, students often show repugnance for grammar, which results from endless drilling exercises and boring theoretical lessons.

Teaching grammar is necessary as our students are exposed to English only during lessons, so they are not likely to acquire grammar just through listening to and absorbing English. As they live in the Czech environment, the tendency to combine English vocabulary with Czech grammar rules is getting stronger.

Grammar lessons should not just consist of presentation of particular rules. Each rule should be shown as a part of logical grammatical system. I also recommend to compare Czech and English systems.

Practising grammar has to become an integral part of teaching process. There must not be any contrast between teaching grammar and practising communication skills.

Key words: grammar; system of grammar; teaching process.